

Amikor egy királynak sürgősen pénzre van szüksége

A SZEPESSÉGI VÁROSOK ELZÁLOGOSÍTÁSA

A nehéz pénzügyi helyzetben lévő Luxemburgi Zsigmond 1412-ben zálogosította el a szepességi városok egy részét, az ezért kapott összeget jórészt a Velence elleni hadjáratra kívánta fordítani. Valószínűleg ő maga sem gondolta, hogy a települések több mint 350 év után kerülnek majd vissza a magyar Szent Korona fennhatósága alá.

1410-ben Velence Dalmácia megszerzése érdekében támadást indított a Magyar Királyság ellen. A válaszcsepés kezdetben reményteljesen alakult: 1411. november 19-én Ozorai Pipo Coneglianónál nagy vereséget mért a velencei szárazföldi erőkre. A magyarok azonban a köztársaság új, zsoldosokból álló seregével már nem bírtak, sőt Sebenico (Šibenik) is velencei kézre került. A kudarcok hatására Zsigmond magához ragadta az irányítást, a hadjárat pénzügyi fedezetét a II. Ulászló lengyel királynak elzálogosított szepesi városok és várak ellenértéke biztosította.

A KÖLCSÖNIG VEZETŐ ÚT

Az állandó pénzhiánnyal küzdő Zsigmond már korábban is élt ilyen típusú eszközökkel. Még az 1385–86-os polgárháborús időkben rávette Mária és Erzsébet királynékat, hogy zálogosítsák el Pozsonyt és a Vág folyótól nyugatra fekvő várakat testvéreinek, Vencel cseh és német királynak, aki a területekért cserébe katonai támogatást ígért a lázadó Horvátiak ellen. 1388-ban pedig félmillió aranyforintért adta át Luxemburgi Jodok morva örgrófnak a brandenburgi örgrófságot, igaz, az összeg révén vissza tudta szerezni a három évvel korábban elidegenített felvidéki területeket.

A lengyelekkel való megegyezésig kacsaringós út vezetett. I. (Nagy) Lajos halála után Halicsban és Lodomériában

megszűnt a magyar fennhatóság, sőt 1395-ben II. Ulászló fegyverrel akart érvényt szerezni felesége, Hedvig – aki a tragikus sorsú Anjou Mária húga volt – magyarországi trónigényének. A sikertelen támadást követően, 1397-ben Ulászló és Zsigmond Iglón megegyezett: 16 évre békét kötöttek.

Időközben a lengyelek is meg kívántak jelenni Kelet-Európa politikai porondján, amihez nagy lökést biztosított, hogy 1410-ben Grünwaldnál legyőzték a Zsigmond által is támogatott Német Lovagrendet. A két uralkodó a határ menti összecsapások, majd egyeztetések után végül 1412 márciusában a magyarországi Lublón találkozott egymással, ahol egyebek mellett a kölcsönös segítségnyújtásról is megállapodtak. A szövetségkötés eredményességét az is bizonyítja, hogy II. Ulászló a magyar király meghívására mintegy három és fél hónapot tartózkodott Magyarországon.

Annak ellenére, hogy a zálogügyletről szóló oklevél csak november 8-án kelt Zágrábban, már a tavaszi tárgyalások során szóba került a lengyelek által nyújtandó „kölcsön”. A pénz forrásával kapcsolatban vissza kell térnünk a Német Lovagrendre, mert az összeget valójában ők biztosították. A lengyelektől elszenvedett vereség után megkötötték a toruáni békét, amely rájuk nézve területi és pénzügyi kötelezettséggel is járt, ez utóbbi igen tekintélyes, 100 ezer schock cseh garas volt. A Német Lovagrend azonban az öszszegnek csak a felét tudta kifizetni,

ezért még a lublói tárgyalás során a lengyelek felkérték Zsigmondot döntőbírónak. A magyar király végül gyakorlatilag nem változtatott a toruáni béke pontjain, de már az a cél lebegett a szeme előtt, hogy a maradék 50 ezer schock cseh garast valahogyan megszeresse. Ezért ígéretet tett, hogy átvállalja a lovagok adósságát, amiért még 12 ezer schock garas „közvetítői díjat” szeretett volna felszámolni.

A MEGÁLLAPODÁS

A kölcsön összege végül 37 ezer schock cseh garasra rúgott, ami egy 16. század eleji számítás alapján legalább 88 800 forintot tett ki, sőt egyes kutatók szerint akár a 100 ezer forintot is elérhette. (Az összeg hatalmas voltához csak egy viszonyítási adat: 1411-ben egy jó ló ára 24 forint volt.) A 37 ezer schockból 25 ezret a Német Lovagrend fizetett, a maradék 12 ezret pedig II. Ulászló állta. Ellentételezésként Zsigmond eredetileg a teljes Szepességet (Szepes várával együtt) kívánta felajánlani, s a kancellária már ki is állította az erről szóló oklevelet, ám a magyar király az utolsó pillanatban megváltoztatta döntését.

Így a következő települések kerültek zálogba (a magyar név után a helység egykorú német, majd a mai szlovák megnevezése olvasható): Lubló (Alt-lublau, Stará Lubovňa), Gnězda (Kniesen, Hniezdne), Podolin (Pudlein, Podolínec), továbbá a jelentős kiváltságokat

Igló látképe az iglói szabók céhlevelén.
Johann Baumerth rézmetszete, 1820

élvező 24 szepesi város közül 13. Ezek a következők voltak: Szepesbéla (Bela, Spišská Belá), Leibic (Leibitz, Lubica), Ménhárd (Menhardsdorf, Vrbov), Duránd (Durelsdorf, Tvarožná), Poprád (Deutschendorf, Poprad), Strázsa (Michelsdorf, Stráže pod Tatram), Felka (Felka, Velká), Szepesolaszi (Wallendorf, Spišské Vlachy), Szepesváralja (Kirchdorf, Spišské Podhradie), Igló (Neudorf, Spišská Nová Ves), Ruszkin (Rissdorf, Ruskinovce), Mateóc (Matzdorf, Matejovce), Szepesszombat (Gorgenberg, Spišská Sobota).

A kifizetésre 1413-ban több részletben került sor, a pénzt a Velence elleni háború mellett a budai Szent Zsigmond-prépostság építkezési munkálataihoz és az aacheni koronázás előkészületeihez is felhasználhatták (Zsigmondot 1410-ben választották német királlyá).

A megállapodás értelmében az említett települések az összes adójukkal és jövedelmükkel a lengyel királyra szálltak, aki egészen addig birtokolhatja azokat, ameddig a magyarok vissza nem fizetik a kölcsönt. A lengyel uralkodó és az előkelők ígéretet tettek arra, hogy „Szepes földje” megtarthatja régi jogait, és a területet a zálogösszeg megfizetése után azonnal visszajuttatják Magyarországnak. Sőt a tranzakció helyét is kijelölték: a summát a Dunajec jobb partján kiemelkedő dombon fekvő nedeci várból kell majd átvinni a folyó bal partján elhelyezkedő Csorsztin erősségébe.

A területeket Zsigmond a Szepességből idegenítette el. A régió mostoha természeti adottságokkal rendelkezett, sűrű erdők, hegyek és szűk patak völgyek váltogatták egymást. A betelepítés lassan és nehézkesen haladt, a lakosság

nagy hányadát alkotó szászok beköltözésének pontos idejét nehéz meghatározni, de valószínűleg II. Géza (1141–1162) uralkodása alatt érkezett egy nagyobb hullám. Cipszer elnevezésük a Szepesség német nevéből (Zips) származtatható. A lakosok főként bányászattal, iparúzással és kereskedelemmel foglalkoztak, de jelentős szerepet kapott az állattenyésztés, a halastavak és a speciálisnak tekinthető méhészet is.

A fejlettség szintjét jól mutatja, hogy a 24 legjelentősebb szepesi város saját közösséget alkotott, jogrendjüket az úgynevezett Zipser Willkür biztosította, adójukat a királynak fizették, az uralkodók pedig komoly kiváltságokkal – szabad bíró- és papválasztás, vámmenteség és vásártatás stb. – támogatták őket. Ezek alapján egyértelmű, hogy II. Ulászlónak gazdasági szempontból érdekében állt a területek megszerzése, nem beszélve a várak stratégiai jelentőségéről. A városok közepét tágas utca szelte át, még jobban kiemelve a 14–15. században épült gótikus templomok tömegét. A faházakat felváltották a kőházak, a művelődés helyzetét jól illusztrálja, hogy a szepesi plébánosok 1405-ben közös könyvtárral rendelkeztek.

Kétségtől kívül sajátos helyzet alakult ki, mert az elzálogosítás 13 várost (Lubló, Podolin és Gnězda nem tartoztak ide) kiszakított a 24-ből. A területeket egy-egy előljáró irányította, és arra is van példa, hogy egy problémát közösen próbáltak megoldani. Ugyanakkor az elzálogosított városok a magyar királlyal is igyekeztek megerősíteni korábbi kiváltságaikat, sőt egyes települések – Igló, Szepesolaszi – akár külön-külön is a magyar uralkodóhoz fordultak. A Magyar Királyságon belül maradt 11 szepességi város külön pe-

céttel rendelkezett, a „*Sigillum Saxorum undecim civitatum terrae Scepusiensis*”-szel (Szepesföld tizenegy szász városának pecsétje).

LENGYEL FENNHATÓSÁG

Kezdetben a lengyel fennhatóság alá került települések közigazgatásában nem mutatható ki jelentős változás, továbbra is az általuk választott gróf elnökölt a város bíráiból és a 100 képviselőből álló „királyi széken”. A lengyel király érdekeit a Lublón székelő szta-roszta (kormányzó/helytartó) képviselte, ő felelt az adók beszedéséért és a katonai ügyekért. Az előljárók alapvetően tiszteletben tartották a városok autonómiáját, bár túlkapások és hatalommal való visszaélések időnként előfordultak.

A 15. század középső harmadának eseményei súlyos terhet róttak a területre. A huszita háborúk borzalmai a Szepességet sem kímélték, az első jelentős pusztításra 1433-ban került sor. Megsínylették az Albert magyar és III. Ulászló lengyel király között kitört viszályt is, mivel a magyarok a 13 várost lengyel birtoknak, azaz ellenségnek tekintették. Az Albert korai halála utáni helyzet megcsillantotta annak lehetőségét, hogy a városok visszatérjenek a Szent Korona fennhatósága alá. A magyarok ugyanis meghívták a trónra a fiatal lengyel uralkodót, aki nem sokkal a koronázása után meghagyta a szepesi 23 várost (Káposztafalu kivételével) bí-

A PODOLINI KÍSÉRTET

A SZEPESSÉGI VÁROSOK ELZÁLOGOSÍTÁSA KÉTSÉGKÍVÜL AZ UTÓKORT IS FOGLALKOZTATTA, ÍGY PÉLDAUL KRÚDY GYULÁT, AKI *A PODOLINI KÍSÉRTET* CÍMŰ MŰ-

VÉBEN, BÁR A TÖRTÉNELMI TÉNYEKET KISSÉ FIGYELMEN KÍVÜL HAGYVA, ÉRZÉKLETESEN EMLÉKEZETT MEG A MAGYAR TÖRTÉNELEM EZEN EPIZÓDJÁRÓL.

A derék Zsigmond király zálogba vetette Podolint tizenöt másik várossal együtt, és hosszú száz esztendőig el volt szakítva a hazától a kis középkori város. Lengyel urak mulatoztak benne, és lengyel kapitányok parancsoltak a népességnek. De akármiyen soká tartott a podoliniak számkivetettsége, az ódon városházán az egymás után következő polgármesterek féltő gondal őrítették a város régi, magyarvilágbeli

pecsétjét, törvénykönyveit. Nagy Magyarországot sohasem felejtették el teljesen, és fájó szívvel gondoltak a messi hazára, mint a száműzöttek gondolnak a honukra. A gazdagabb patriciusok Magyarországra küldték a fiaikat iskolába, és a régi krónikák akárhány polgármesterről tudnak, aki az iskolai tudományokat a debreceni nagy kollégiumban nyeldeste. A száz esztendő múltak, és a szegény podoliniak már azt

hitték, hogy soha többé vissza nem váltja őket a haza a zálogból. Míg egyszer Mária Teréziának sok birodalmi tervei, ábrándjai közepette eszébe jutottak a szegény szepesi városok. Akkor már nagyon régen sýnylódtek a városok az idegen zálogban. A nagy királynő egy szekér aranyat küldött a lengyel királynak a városok váltságdíja fejében, és a városok, közöttük Podolin is, újra a magyar haza tartozékai lettek.

ráinak, hogy egyesüljenek és egy gróft választanak ügyeik intézésére, akinek székhelyül Késmárkot jelölte ki. Az elképzelés végül I. Ulászló halála és a polgárháború miatt nem valósult meg, az V. László uralmát támogató cseh husziták – Giskra vezetésével – pedig kiterjesztették hatalmukat a Szepességre.

A fordulatot Hunyadi Mátyás trónra lépése hozta el: a király több hadjáratot kikényszerítette, hogy Giskráék a hűségére térjenek. Ugyanakkor Mátyás uralkodása alatt következett be az, hogy a zálogba került 16 városnak a lengyelek oldalán kellett fellépnie a magyar király ellen, amikor a Jagellók megpróbálták letaszítani a nándorfehérvári hős fiát a trónról. A háborús szenvedéseken kívül a lakosságnak egyéb sorscsapásokkal is szembe kellett néznie. Rendszeresen felütötte a fejét a pestisjárvány, 1453-ban pedig földrengés rázta meg a vidéket. A válságos állapotokat jól mutatja, hogy 1469-ben a ménhárdi házak fele üresen állt.

Mátyás uralkodásának végén felmerült az elzálogosított területek visszaváltása. A király személyes találkozót kezdeményezett IV. Kázmér lengyel uralkodóval, de erre a magyar fél betegsége miatt nem került sor, sőt valójában a lengyelek sem akartak a területről lemondani. Nem sokkal később Szapolyai Imre, a Szepesség nagy hatalmú ura próbálta meg visszaszerezni a városokat. II. Ulászlótól kieszközölte, hogy a királynak nyújtott támogatásért cserébe neki adja a majdan visszaváltandó lublói uradalmat és a 13 várost örökbirtokul. Az állandó pénzügyi

problémákkal küszködő magyar király azonban nem tudta ígérését teljesíteni.

A korszak lengyel sztarosztái elég sokszor önkényeskedtek, céljuk egyértelműen az volt, hogy a területből minél több jövedelemre tegyenek szert. Nem voltak tekintettel a városok korábbi kiváltságaira: a megszabott censuson felül is próbáltak beszedni adókat, és előszeretettel éltek az erőszakos beszállással. A hatalmaskodásokat megörökítő oklevelek gyakran

többször eredmény nélkül. A Lubomirski család előjárósága különösen sok megpróbáltatással járt együtt, mivel a városok területe is a birtokukba került. Az iglóiaknak például 1593-ban ötszáz lovas kellett eltartaniuk, de az oklevelek erőszakos katonaiállításról is árulkodnak.

Javulás csak 1744-ben következett be, a Lubomirski család kihalása után III. Ágost lengyel király a feleségének, Mária Jozefának, I. József király leányának adományozta a 13 szepesi várost. A királyné jóindulata kétségkívül kedvezően hatott a településekre, sikerült valamennyire kiheverniük az előző sanyarú évtizedeket. Mária Jozefa 1747-ben bizottságot küldött a problémák összegyűjtésére, utasításait 16 pontban fogalmazta meg. Nagy hangsúlyt fektetett a panaszosok kihallgatására, a jövedelmi kimutatások összeírására, az állattenyésztés, az ipar és a kereskedelem fejlesztésére, sőt a gyakori tüzesetek miatt felvetette az úgynevezett biztosító pénztárak létrehozását is. (Ez utóbbi, kétségkívül úttörő kezdeményezés végül nem valósult meg.)

A szász városok hálózatának köszönhetően a reformáció hamar gyökeret vert a Szepességben, az új hit első képviselői a mohácsi csata után jelentek meg a régióban. A lutheri hitelvek terjedése több évtizedet vett igénybe, a 24 királyi plébános fraternitása a 16. század közepére evangélikus esperességgé (szeniorátus) alakult át, bár a megosztottság itt is tetten érhető: az elzálogosított 13 és a Magyarországon maradt 11 városnak külön alesperese

Szepes vármegye címere, 1805

számolnak be házak kirablásáról, lovak elhajtásáról és mezőgazdasági termények lefoglalásáról. A városok természetesen jelezték a problémákat, amit uralkodói rendreutasítás követett, leg-

volt. 1569-re elkészült az ágostai hitvallás rövidített kiadása, a szepesi hitvallás (*Confessio Scepusiana*), amelyet a 24 szepesi városi fraternitás két lelkesze, Megander Bálint és Obso-paeus Cirják dolgozott ki.

Az ellenreformáció első hulláma a tizenöt éves háború idején érte el a Szepességet. A katolikusok több településen megpróbálták visszaszerezni a templomikat, de a lakosság védelmébe vette egyházait. Sokat jelentett, hogy Bocskai István 1604–1606-os mozgalmának köszönhetően a szabad protestáns vallásgyakorlatot a bécsi békében (1606) és az 1608-as országgyűlésen egyaránt törvénybe foglalták. Az 1614-ben összehívott szepesváraljai zsinat önálló evangélikus egyház-szervezet létrehozásáról határozott: Felső-Magyarország öt szabad királyi városának (Kassa, Lőcse, Eperjes, Bártfa, Kisszeben) szuperintendenciája lényegében püspökségnek feleltethető meg.

A lengyeleknek elzálogosított területek sztarosztái az erőszakos rekatolizációval próbálkoztak: Lubomirski Szaniszló Gnédzáról elűzte az evangélikus lelkészeket, és templomukat visszaadta a katolikusoknak. (Érdekességként érdemes megemlíteni, hogy az elzálogosított területek továbbra is az esztergomi egyházmegyéhez tartoztak.) A hívek az evangélikus Thurzó György nádorhoz fordultak segítségért, ő pedig személyesen figyelmeztette a kormányzót a papokkal szemben elkövetett méltánytalanságokra. Érvként azt hozta fel, hogy az elzalogosítással az egyházi kérdések nem kerültek át a lengyel királyhoz, mivel az egyházak kegyura továbbra is a magyar király maradt. Amennyiben nem történik változás, a magyar főúr kénytelen lesz a sérelmeket a magyar és a lengyel király elé terjeszteni. Az ellenreformáció különböző hullámain Bethlen Gábor és Rákóczi György erdélyi fejedelmek hadjárataival és a vallásszabadságot garantáló békekötésekkel sikerült is egy ideig elhárítani. Lubomirski Szaniszló azonban nem adta fel, 1642-ben Podolinban letelepítette a piaristákat, s a kegyes atyák a tanításon kívül missziós feladatokat is kaptak.

A VISSZASZERZÉS

Az Oszmán Birodalom előretörése némileg háttérbe szorította a városok visszaszerzésére tett kísérleteket, ugyan-

A szepesi 16 város kerületének pecsétje

akkor az országgyűléseken a rendek mindig napirenden tartották az elzalogosított települések visszaváltásának igényét: 1552 után 22 alkalommal vetették fel az integráció szükségességét. 1608-ban már követek küldéséről és a pénz kifizetéséről is döntöttek, ami végül mégsem valósult meg. 1654-ben III. Ferdinánd levélben fordult II. János Kázmér lengyel királyhoz, hogy tárgyaljanak a visszaadás anyagi feltételeiről, de ez a kezdeményezés is elakadt.

A döntő áttörés Mária Terézia uralkodása idején következett be, és egyértelműen összefüggésbe hozható Lengyelország első felosztásával. Közép-Európa egyik vezető hatalmának politikai rendszere súlyos válságban volt, a *liberum veto* (azaz egyetlen ember ellenszavazata is megsemmisíthette a rendi országgyűlésben megszavazott törvényeket) miatt megbénult a jogszolgáltatás. A kaotikus helyzetet elsősorban Oroszország használta ki. II. Katalin cárnő egyre erőteljesebb befolyást gyakorolt a lengyelekre, az orosz követ által levezényelt 1767-es szejm pedig gyakorlatilag semmibe vette az ország szuverenitását. A felháborodás nem is maradt el, a lázadó nemesek Bar városában léptek szövetségre, és a fegyveres harc mellett döntöttek. A válaszcsepás igen drasztikus lett: Ausztria, Poroszország és Oroszország Lengyelország megcsönkítésével mellett foglalt állást, igaz, erről Mária Teréziát hosszasan kellett győzködni. A nagyhatalmak 1772 nyarán betörték az országba, megszállták a királyság egészét, majd augusztus 5-én manifesztumban adták

tudtul, hogy mely területeket kívánják tartósan ellenőrzés alá vonni.

Együttal megtörtént az elzalogosított területek visszaszerzése. November 5-én a királyné megbízottja, Csáky János, Szepes megye örökös főispánja ünnepélyes körülmények, harangzúgás és ágyúlövések között bevonult Iglóra. Az ünnepélyes istentisztelet után Csáky beszédet intézett a lakosokhoz, biztosítva őket a királyné kegyéről. Majd a polgárok hűségesküt tettek Mária Teréziának és fiának, II. Józsefnek. A ceremóniát oldott hangulatú lakoma követte, az egyik pohárköszöntő chronosticon formájában örökítette meg a nevezetes eseményt (azaz a kiemelt betűk római számként összeadva megjelölték a visszatérés évszámát).

VIVat MarIa TheresIa, qVae feCIthoDie IsthaeC soLatIa (1772.)
Vota hVngarIae CoMpLeta CernVntVr hoDie. (1772.)

Éljen Mária Terézia, ki nekünk megszerezte ezen vigaszt, Magyarország kívánatai ma beteljesülteknek látszanak.

A visszacsatolás után nem sokkal, 1773-ban részletes összeírás készült a 13 városról. A területen 3340 ház állt, a lakosság lélekszáma 19 517 fő és 1863 zsellér család, felekezeti megoszlása szerint a többség (60%-ot is meghaladó) evangélikus volt, a kimutatás szerint a polgárságot a vagyonos kategóriába lehetett sorolni. Ha a mesterségeket nézzük, a legtöbben bányászattal foglalkoztak, a többi 44 iparág közül pedig kiemelkedett a cipész-csizmadia, a mészáros, a szücs, és a szabó. Az állatállomány főként lovakból, tehénekből és sertésekből állt, de feltüntettek 701 kaptár méhet is.

A 16 szepesi városból a Habsburgok önálló autonóm közigazgatási területet (Districtus Scepusiensium XVI Oppidorum) hoztak létre, Igló székhellyel. A városok új pecsétet is kaptak, melyen a Tátra csúcsai, a Hernád és Poprád folyók és az uralkodók neveinek kezdőbetűi – I(osephus) II.; M(aria) T(heresia) – látszódnak. A pajzsot két griff tartja. Körirata: „*Sigillum Sedecim Oppidorum Scepusiensium 1774.*” („A tizenhat szepesi város pecsétje 1774.”) A városokat végül az 1876-os vármegye-rendezés során tagolták be Szepes megyébe. ♦